

VIER-EN-ZESTIGSTE HOOFDSTUK

DE BEVRIJDING DER KUST

Ja, de Duitschers gevoelden reeds lang dat zij de kust moesten opgeven. En ze hadden zoo gehoopt er te kunnen blijven, ze hadden er al zoo op gebluft in hun bladen, hun redevoeringen. De kust moet Duitsch zijn, verklaarde ook de goeverneur-generaal von Bissing in zijn politiek testament...

Maar dit uit te voeren was moeilijker, en nu bleek alle kans verkeken. Haastig vernielden de Duitschers hun materiaal. Zware slagen klonken gansche dagen door, tusschen Middelkerke en Knokke en vooral ook rond Oostende.

Dat waren andere daveringen als bij de ontploffing... van 1825, welke toch in de kroniek van Oostende als een verschrikkelijk feit vermeld stond. Nu, 't was ernstig genoeg. Er lagen Hollandse troepen in de stad, tenminste Hollandse officieren en Belgische soldaten. Op een morgen van een Augustusdag sprong het kruitmagazijn in de lucht. Waar dit gestaan had, omringd door een wal en een muur, gaapte na den vervaarlijken slag een diepe put.

De schildwacht vond men als een onkenneijken, bloedigen vleeschklomp wel vijf honderd meter verder. Een foerier werd hoog in de lucht geslingerd en kwam twee honderd stappen van daar, zonder letsel, op zijn voeten terecht. Een sergeant, die naast hem gestaan had, was in stukken gereten. De visscherssloepen in het « Springsas », werden door zware steenen verbrijzeld, in den grond geboord of minstens zwaar beschadigd, en twintig visschers lieten daarbij het leven. Een zieke soldaat lag op eenigen afstand van het magazijn op een bank te slapen. Een zware steen bonsde neer, de soldaat rolde langs de helling der vesting, was ongedeerd... en genezen, en de bank stak twee voet onder de aarde.

Zestien Fransche kanonniërs, die in het magazijn werkten, kwamen, even voor de ramp, naar buiten gesneld en riepen tot een makker: « Vlucht mee... alles gaat de lucht in ». Die makker scheen het niet te gelooven... Hij moest nog een emmer halen, en men heeft nooit zijn lijk teruggevonden.

Door die waarschuwing meende men dat er kwaadwilligheid in 't spel was.

De Franschen liepen huilend en tierend de stad in en men hoorde niets anders dan « Mon Dieu! Mon Dieu! ».

Weinig huizen bleven onbeschadigd.

Maar nu verzonken de oude verhalen in het niet. We hebben al veel over de oorlogsellende onzer grootste badstad gehoord.

Vernield moesten ze nu ook worden, de monsterbatterijen als Tirpitz, Hindenburg, Pommern (Leugenboom), Wilhelm II en andere...

Nog eerst werden eenige wraakschoten gelost. Een granaat vernielde twee villas in De Panne. In de eene bevonden zich de rechters Rutsaert en Vanderghote van Veurne. Zij werden onder het puin gedood evenals de huisbewaarder en zijn vrouw. Het kindje van het echtpaar, dat boven in zijn wiegje sliep, viel met het puin mee en was ongedeerd.

In een naburige villa werden eveneens vier personen gedood, twee soldaten en twee burgers. Een der soldaten leefde nog geruimen tijd. Men trachtte hem te bevrijden, alle troepen waren echter weg, De Panne was reeds verlaten, men sukkelde in 't donker... De ongelukkige gaf nog zijn laatste aanbevelingen voor de zijnen... steeds onder het puin... en eindelijk zweeg de stem.

Zoo was dus de uitwerking van het wraakshot... O, we zullen weldra nog van andere helse wraakoefeningen hooren, ginds in 't land van Leie en Schelde!

Ook de laatste kustbatterij, die van Wilhelm II, bij Knokke, werd vernietigd; 't was een vreeselijke ontploffing. Groote stukken befon vielen tot op twee kilometer van daar. In de duinen ontstonden granaattrechters als vijvers. In de omgeving scheurden muren van villa's, ramen kletterden neer.

Den 15en Oktober gingen de Belgische troepen, die tusschen Nieuwpoort en Dixmuiden stonden, ook tot den aanval over. Bij Sint-Joris trok men over de smalle voetbruggen van den IJzer. De eerste tocht was ontzettend moeilijk door het onbegaanbaar terrein, immers

het gebied van de overstroming. De Duitschers boden aan den oever geen weerstand meer. Bij Slijpe botste men op eenige machinegeweren, die spoedig veroverd werden. De Duitschers trokken snel terug. De onzen bereikten Lefinge, Westende, de buitenkanten van Oostende zelf.

Den 17en was deze stad verlost. Een Engelsch vlieger zweefde boven Oostende... De menigte juichte hem toe en gaf teekens dat de vijand afgetrokken was. De aviateur landde en werd in triomf rondgedragen.

Admiraal Keyes voer met een torpedoboot de haven binnen. Wat later rukten onze troepen aan, muziek aan

En toch iets geweldigs geschiedde daar op den straatweg van Brugge naar Gent. De Duitsche legers, die vier jaren geleden België binnenstroonden, waren in aftocht... Welk een indruk, dat gerij, dat gerommel, dat gedreun, met kommando's en autogetoet er tusschen!...

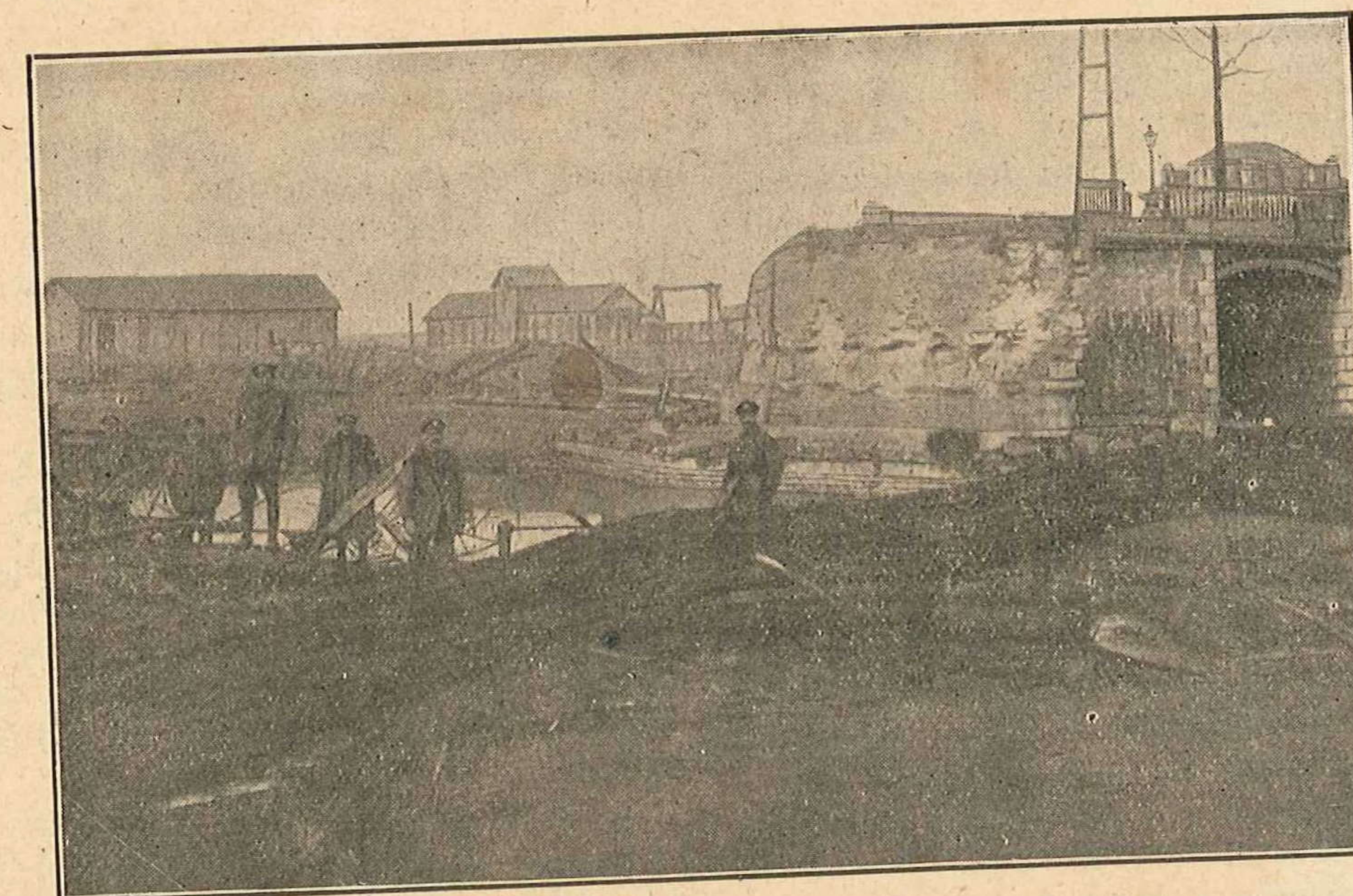
Neen, we zagen niets, maar we gevoelden zoo oneindig veel...

Eindelijk, eindelijk toch, daar gingen zij, die er nooit hadden moeten komen...

Vier jaren gewacht... gehoopt en gevreesd, vier lange, zeer lange jaren...

Nu gingen ze.

En 't was of ik in dat gerij, geros, gedreun, heerlijke muziek hoorde, het oude lied der vrijheid en de klokken

Het opblazen van bruggen door de aftrekkende Duitschers
Een Scheldebrug bij Doornik in 1918

't hoofd. Welk een gejubel. En de geestdrift steeg ten top, toen tegen den avond de koning, koningin en admiraal Ronarch verschenen. Men jubelde, zong, weende; na vier bange jaren was eensklaps het juk gevallen...

En nu Brugge...

Weer een persoonlijke herinnering... Vrijdag 18 Oktober 1918.

't Was avond geworden en ik stond bij Eede aan de grens. Zilver maanlicht glansde over 't land. 't En roerde geen wind, geen blad. Maar daar uit België steeg een dof gedreun op als van een stroom die voorbij bruist.

Niets was er te zien achter het gordijn der boomen.

van Vlaanderen en den jubelkreet van 't volk, dat het zoo lang verbeide visioen der verlossing zag!

't Was 't Recht, dat zegevierde, in dezen schoonen maannacht, zonder kanongebuid, zonder dat vlammen den hemel openscheurden... 't Was 't Recht dat een weg Oostwaarts wees, den weg uit ons kustgebied.

Lang stond ik te luisteren naar dat gerij en gedreun, neen, naar die muziek, naar het Vlaamsche lied der vrijheid.

En bij ons werden lichtjes gedoofd en verstierf een wachthuis in 't donker.

Grijze mannen, gebogen onder een zwaren last, slopen heen over het pad langs den draad. 't Waren de grenspos-

ten die ook Oostwaarts trokken.

— Hei, waar gaat ge heen? riepen wij.

Geen antwoord... Moeizaam sleepten de afgeloste schildwachten zich voort, afgelost hier voor altijd nu...

Maar daar kwam er toch een nader...

— Vertrekt ge?

— Ja... terug naar de Heimat... De oorlog is spoedig gedaan... 't wordt vrede... wij zijn verslagen.

Hij verbloemde den toestand niet.

En andere posten kwamen en gingen Oostwaarts. Uit een wachthuis verkocht men allerlei meubelen, uit Belgische huizen geroofd, aan loensche opkoopters, die, gelijk strandjutters bij een schipbreuk, al dadelijk bij de versperring samenliepen...

Er waren daar ook toeristen, overgekomen om de gebeurtenissen te volgen, oorlogswoekeraars, tuk op drama's... om eens iets te zien van den oorlog, van een slag... en ze hadden rum en cognac mee en onthaalden de Deutsche schildwachten...

We gingen weer van den straatweg af, naar het eenzame land. Daar stonden bannelingen en ze staarden Vlaanderen in... Hun hart was ontroerd. Zouden ze morgen kunnen terugkeeren, terug naar hun huis, naar hun geliefden...

Zou het visioen van vier jaar lang nu werkelijkheid zijn? Werd dat wonder thans gewrocht, in dezen stillen heiligen nacht. Zou de opstandingsmorgen volgen?

* * *

Onvergetelijke nacht.

Zaterdag 19 Oktober.

't Was nog vroeg en we stonden bij Sluis aan den draad. Een onzer ramde de versperring met een paal. Er sprongen geen vonken op. Dan kwam een kniptang voor den dag en een voor een vielen de draden. We kropen er door. O, dat gevoel weer in Vlaanderen te zijn, op uw eigen vrijen grond te staan en te weten, dat de verlossing gekomen is. 't Is niet te beschrijven wat er in ons gemoed omging, 't was als een droom. Maar neen, de menschen zeiden 't elkan- der met stralende oogen, dat het heerlijke waarheid was, en ze kwamen in groepen uit Hoeke, Lapschure, Westkapelle naar Sluis, mannen in hun lakens pak, vrouwen in hun besten omslagdoek en sommigen met het korfje

aan den arm, zooals ze vroeger boodschappen haalden, vier jaar geleden.

De burgemeester van Lapschure was de eerste, een kleine, vriendelijke boer, en als een koning stapte hij door Sluis. En van alle zijden kwamen de burgers toegelopen, staken hem de hand toe en riepen « proficiat ».

Wat een roering in 't oude stadje, wat een vreugde van 't weerzien, en ginds op Hoeke's torentje, 't eerste van Vlaanderen, waaide al de Belgische vlag, door den burgemeester met lievende hand uitgestoken.

De zon straalde en vierde de bevrijding van West-Vlaanderen mede, en ieders wezen, ieders blik was als een zonne zelf.

Brugge had het al eenige dagen gevoeld, dat de bevrijding naakte. De Deutsche bureelen, die nesten van dwinglandij verdwenen, allerlei voorraad werd weggevoerd, geschut van de kust, booten uit de haven, vertrokken in Oostelijke richting.

Dan gingen troepen heen. Een achterhoede bleef voor vernielingswerk. Sommigen vroegen zich angstig af, of de verslagen bezetter de schendende hand zou slaan aan Brugge zelf, dit museum van Vlaanderen en Europa, aan zijn heerlijke gebouwen, zijn prachtige hoekjes, zijn kunstschaten?

De Duitscher heeft het niet gedaan. De vernieling bepaalde zich tot de bruggen, welke toegang verleenden naar de stad, en daarbij werden ook huizen beschadigd. Den ganschen nacht klonken dreunende slagen, in en buiten de stad.

De vijand blies eveneens de bruggen te Damme, Oostkerke en Hoeke, over het kanaal naar Sluis op, vernielde den zoogenaamden siphon te Oostkerke, waar Schipdonk- en Leopoldsvaarten onder het eerstgenoemd kanaal geleid worden. Ook de bruggen dier tweelingvaarten, onder meer deze tusschen Dudzeele en Westkapelle, waarover de tram naar Knokke en Heist reed, en de sluisen bij Heist zelf moesten « kaput ». Te

Zeebrugge vernielde men de groote brug en bracht men de vroeger gekaapte schepen tot zinken, zooals dat van Fryatt, de « Brussels », tot dan toe als kwartier voor de vliegers gebruikt. Wat al slagen, ontploffingen, aard-

schokken dien nacht! En brand op veel plaatsen.

De Bruggelingen wachtten in spanning den morgen af. In veel huizen haalde men de gedurende vier jaar verborgen vlag te voorschijn en men wist het, dat men ze morgen zou mogen ontplooiën ter eere der eigen jongens.

Dien Vrijdagavond was Goetgebuur ontroerd thuis gekomen.

— Onze soldaten zijn voor de stad, zei hij.

— O, 't kan niet! riep zijn vrouw.

't Leek ook onmogelijk, al had men al die sombere maanden lang het zich voorgesteld, het in droomen en visioenen gezien, het in gesprekken beschreven.

— 't Is toch zoo, hernam de burger.

Echtgenooten en dochter zwegden even. Ze dachten aan Emmanuel.

Zou hij morgen thuis komen, zou men hem wederzien?

Of... Neen, men durfde het niet luidop zeggen, maar er moesten in de laatste weken zooveel soldaten gesneuveld zijn.

— Wordt er nog gevochten? vroeg zijn vrouw.

— Nu is het stil, maar ze zijn bezig geweest tegen Sint-Michiels en op de vesten staan nog Duitschers met machnegeweren. Maar 'k geloof niet, dat 't erg zal worden...

— O, was het maar morgen, 'k ben schuw van dezen nacht...

En zoo sprak men in menig huis. Elders vroegen kinderen, die onrustig slapen, of het toch wel zeker was, dat vader morgen van den IJzer weer keerde. Ze hadden het op straat gehoord en moeder bevestigde het, moeder in wier harte hoop en vrees kampfden...

Ja, de Belgen kwamen, maar de vader, de man, de zoon ook? De weg der bevrijding was bloedig geweest...

Er was bij al die edele gevoelens ook in sommige kringen onrust van minder zuivere soort. Dokter Dumon, die onder mom van Vlaamschgezindheid schandelijke oorlogshandel dreef, had de wijk genomen en andere leveranciers van den bezetter eveneens. Dan waren daar vrouwen en deernen, die al dien tijd de meidekens der Duitschers waren geweest. Sommigen trokken met de aftrekende troepen mee, anderen bleven weenend achter, weer anderen toonden zich

onverschillig en besloten zelf morgen het eerst de eigen mannen te verwelkomen. Morgen immers zouden ook weer de orgels schetteren en de piano's tingen, en, al woedde vervaarlijk de griep, al bracht men dan arme gewonden binnen, al zouden veel soldatengedinnen hun laatste hoop zien vervliegen door het ontvangen van noodlottig nieuws, na jaren onzekerheid, gedanst en gejoeld moest er worden! Maar in die zelfde straatjes zonnen anderen op wraak, eerbaren, doch ook gepeupel, dat zelf zonden te verduiken had. En zoo ging het in andere standen. Een tijd van huichelarij brak aan.

Wonderlijke nacht... ook in de omgeving. Daar noordwaarts waren moeders en verloofden, die bijstand smeekten aan haar, die ze als de beschermster der streek beschouwden: O. L. Vrouw van Meetkerke. Men had immers zoo dikwijls hooren vertellen, hoe honderden jaren geleden de visschers van Blankenberge het beeld opvischten in zee en het in een kapel brachten. Maar 's morgens — aldus de legende — vond men het terug in de duinen. Een oude man gaf toen den raad, het beeld op den rug van een jongen ezel te binden, die nooit eenigen last gedragen had, en zeker gedacht hij het oud verhaal uit Israels geschiedenis met de arke Gods. De ezel stapte heen en bleef voor Meetkerkes bedehuis staan en men geloofde dat de H. Maagd aldus, haar begeerte te kennen gaf, hier in 't bijzonder gediend te worden, temeer toen wat later de visschers in hun net een groen zijden mantel voor de Madonna ophaalden. We wezen er reeds op, hoe taai de overleveringen in Vlaanderen zijn, en nog elk jaar dragen de visschers van Blankenberge Meetkerke's beeld in de processie rond, en nu in dezen roerigen nacht stórtten velen van 't kustgebied hun bewogen harte voor de beschermster uit.

Men voelde immers, dat de mensch zoo broos was: mannen en zonen weggevoerd, soldaten in den strijd, slagen, ontploffingen met vlammen in de lucht, de plunderingen en rooverijen...

Ja, allerlei onderscheiden gevoelens bestormden de gemoederen.

Ja, de Belgen lagen voor Brugge. De 8e I. D. had den weg Vladsluo, Koekelare, Aartrijke, Zedelgem gevolgd. Op dien weg lag Leugenboom met de Pommerbatterij die Duinkerke zoo had geïsteerd. De soldaten noemden het groot stuk « Lange Max ». We herinneren aan de geschiedenis van het monsterkanon.

't Gaf een onsteltenis in de wereld, toen 't bericht de ronde deed: « Duinkerke met een verdragend kanon beschoten ». Men wreef zich de oogen eens uit, of men wel goed las. Stuurden de Duitschers een grapje rond? Doch neen, 't was de waarheid en men hoorde 't weer van de wonderbare Deutsche organisatie, van haar uitvindingen en energie.

Maar wij kennen nog een veel grooter wonder.

't Is het wonder van ons klein, afgemat legertje, dat daar wat verder achter Vlaanderens riviertje voor 't eerst de trotsche Deutsche plannen brak, den weg naar Kales versperde, den weg naar Engeland ook, de wereld voor een Pruisische overheersching behoeftte.

't Wonder van een legertje, dat na vier jaar allerzwaarste beproevingen, uit de loopgraven van den IJzer opstormde, de vrijheid bracht en ook « Lange Max » veroverde.

Tijdens dit laatste offensief verrichtte 't monstergeschut nog zijn moorddadig werk. Toen wilde men het laten springen. 't Lukte niet en bijna ongeschonden viel 't kanon onzen soldaten in handen. Dezen kenden « Lange Max » wel, al hadden ze hem nooit gezien. Maar ze konden hem hooren afgaan, en dan drukte een post op een knop en bracht te Duinkerke 't alarmsein in werking, nog voor de 38 centimetergranaten de stad bereikten.

't Stond nu daar bij Koekelare als een flarde van de gebroken Deutsche macht. En in 't dorp verkocht men al gauw Max' doodssantje: « ter gedoemde gedachtenis » zooals we er boven een spotdicht op lezen. Granaten, een halve manshoogte groot, lagen er als oorlogskuriositeiten rond en de boerenknappen en meisjes vroegen den Belgischen schildwacht 't fort van 't monsterstuk eens te mogen bezien. Een drabbige slijkpoel omringde het, tusschen de bomkuilen, waarmee de vliegers der

bondgenooten dit hoekje bestookten.

We hoorden, hoe Oostende viel... Nu was Brugge aan de beurt. En een legerbericht meldde aan zoo velen, die deze bevrijding afwachtten:

Den 17n Oktober trekt de ruitery aan de 5e I. D. toegevoegd vooruit langs de brug van Schoorbakke, Sint-Pieters-Kapelle, Slijpe en Leffinge en bereikt, bij het vallen van den avond, de omstreken van Snaaskerke.

De wielrijders gaan langs Sint-Pieters-Kapelle, Zevekote, Gistel en Westkerke en bereiken Oudenburg, waar zij den nacht overbrengen.

Den 18n Oktober, rond 11 ure, komt de in voorhoede ruitery in zicht van Brugge. Op het oogenblik dat de uiterste voorwacht tusschen de Sint-Andriespoort en de Smedepoort opkomt, wordt zij op vlaggen mitrailleur-vuur onthaald. De luitenanten Haquenne en Cartuyvels de Collaert werken samen om den vijand te verdrijven en dwingen hem tot aan de fabriek « La Brugeoise » terug te trekken.

De vijand wordt door de ruiters der twee zelfde peletons achtervolgd. Zij rukken over de dammen van den spoorweg Brugge-Gent en, gesteund door de sekte mitrailleurs der wielrijders, overmeesteren het eilandje der « Brugeoise ». De 5e I. D. kon alzoo de objectieven bereiken die haar aangeduid waren.

Zoo werd het 19 Oktober, een prachtige herfstidag.

De laatste Duitschers verdwenen. 't Volk maakte al spoedig overgangen, daar waar de bruggen gesprongen lagen en aan de ruïnen bij de spoorlijn. Het riep de soldaten toe, liep er juichend heen. De eerste Belgen kwamen binnen en werden in triomf rond gedragen. De gouverneur der provincie en de burgemeester begaven zich eveneens buiten de stad, het leger tegemoet en hadden een onderhoud met eenige officieren.

Troepen rukten Brugge binnen. Welk een gejuich! Men danste om de soldaten, wilde ze meeiden en trakteren, nam sommigen op, droeg ze rond.

De gemeenteraad hield dadelijk zitting. Onder handgeklap van de leden nam de grijze Visart de Bocarmé, zooals we verteld hebben, door de Duitschers van zijn ambt ontheven, het burgemeesterschap opnieuw waar.

In den nacht gedrukte kranten verschenen en werden gretig gekocht. De beiaard speelde en Melchior op den grijzen Halletoren luidde zege.

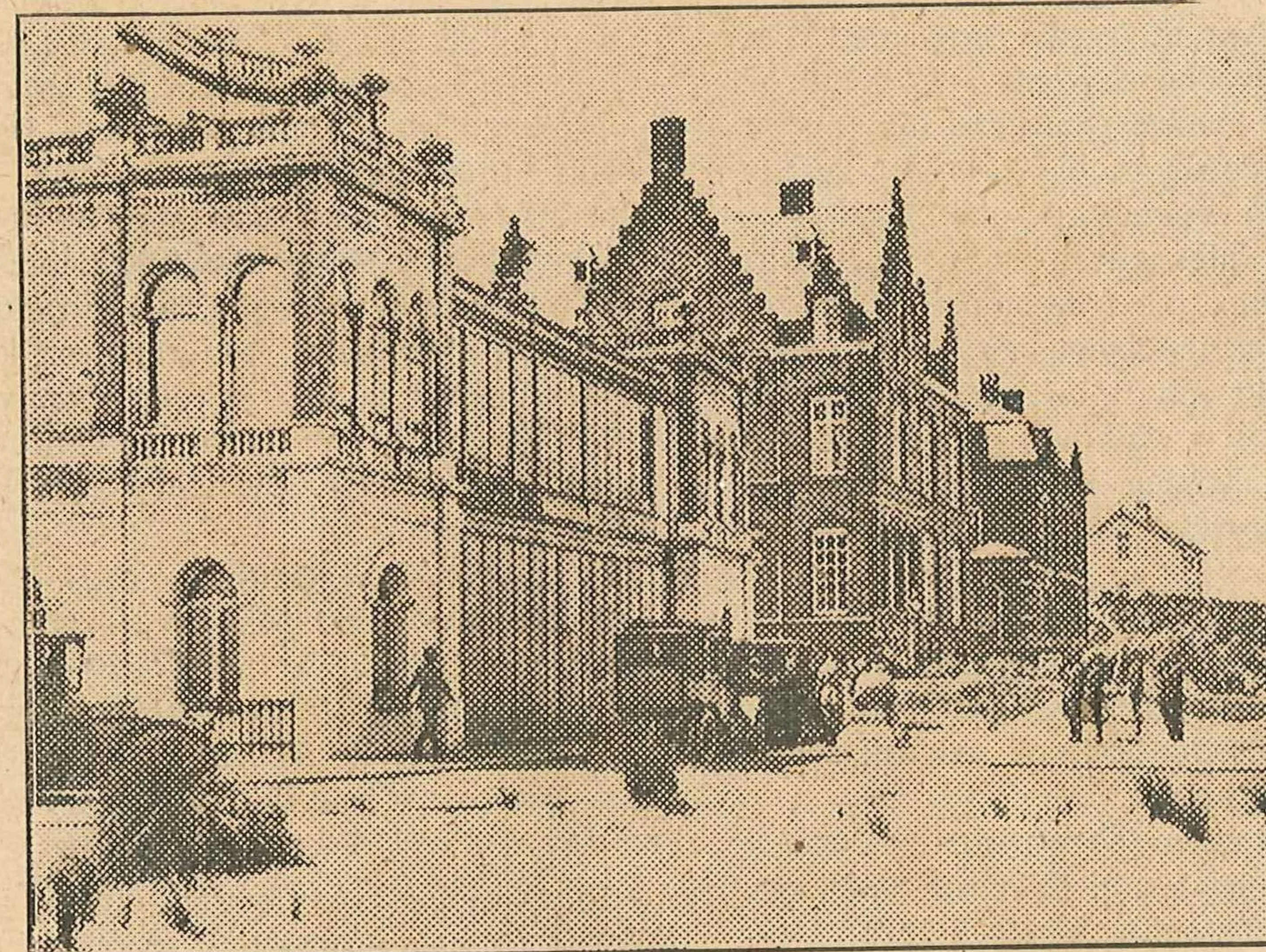
Men vond nog verdoken Duitschers. Enkelen moesten het zwaar ontgelden van 't gepeupel en vooral een, waarvan men zegde, dat hij veel burgers last aangedaan had. Een Belgisch kommandant liet hem oppikken en wegvoeren.

Ook vrouwen, die met Duitschers omgegaan hadden, werden mishandeld. Sommigen rukte men de kleeven van 't lijf en men joeg ze hoonend voort.

en aan de spoorlijn. Die munitie zou nog menigeen 't leven kosten, te meer daar er dadelijk lieden op uit waren de granaten te verstoppen om 't koper later te gelde te maken. Bij zekere soort van volk uitte zich de plunder- en roofzucht. Van oorlogsbuit scheen men geen begrip te hebben, en men meende alles weg te kunnen nemen wat de vijand achter liet!

Dit alles zou nog menig gerechtelijk staartje hebben.

De Belgen rukten ook langs de kust, op, verschenen te Blankenberge, Zee-

Bezoek van Poincaré, voorzitter der Fransche Republiek aan Koning Albert in De Panne. De villa's, waar ons vorstenpaar woonde

Maar een algemeen gebruik, hier en elders was het, hun de haren af te snijden, en in een naburig dorp stelde men er aldus eenige voor een raam ten toon.

Er werden plakbrieven uitgehangen, die tot waardigheid aanmaanden. Ontdekte Duitschers moest men dadelijk aan de gewapende macht overgeven, zonder hen te mishandelen. Er kwamen ook waarschuwingen tegen het gevaar der munitie, overal achtergelaten, tegen mijnen, welke hier en daar verborgen zaten, en wel niet 't minst in 't station

brugge, Heist, Knokke en overal zag men dezelfde blijde tooneelen.

Zeebrugge zag er vreeselijk uit en leek een hel van verwoesting met zijn vernielde batterijen tusschen blokken beton, dooreen gewarrelde prikkeldraadversperringen, verbogen platen, gekromde rails, verkoolde balken, verbrokkeld steen en verguisde kalk, granaathulzen, verbrijzelde wagons, geplette huizen. De brug lag op de kade geslingerd, het kerkje stond er zonder toren, geheel opengereten, bij de gehavende, gebarsten,

Afl 63 Uitgever J. HOSTE, St-Pieterstraat, 30, Brussel Afl. 63
" Het Bloedig IJzerland " Prijs: 30 centiemen

VERBODEN NADruk.

WEKELIJSCH E AFLEVERING

4 April 1921.

gescheurde, daklooze huizen.

Welk een verwoesting ook in de villa's te Blankenberge, Heist en Knokke! Velen stonden geheel leeggeplunderd, zonder deuren of ramen, zonder vloeren en plafond. In menige kon men van uit den kelder het gehavende dak zien. Van andere bestond de voorgevel slechts uit zakken zand, borstweringen voor geschut uit zee...

De dijk lag vol prikkeldraad, glas, scherven. In de onderstanden der duinen lagen meubelen verward dooreen, zetels, stoelen, tafels, piano's, allerlei huisraad. En toen de avond viel, gingen weer roovers uit, geen Duitschers dus, op wier breeden rug men alles schuiven zou, maar loensche burgers, die van gemis aan gezag in dezen overgangstijd gebruik wilden maken, om hun slag te slaan. En niet alleen oorlogsbuit was hun welkom, maar ze slopen in de villa's, roofden meubelen, zochten hun gading in de schuilplaatsen der duinen, en zoo erg woedde die plaag, dat de overheid wachten inrichten moest, om 't goed van eigen onderdanen te beschermen.

O, wie zich even uit den roes loswerken wilde, zag dadelijk welk een verwildering er onder ons volk was gekomen! De oorlog had ook zedelijk zware schade aangericht.

Dien Zaterdag doorkruisten patrouilles het Brugsche Vrije. Hier en daar verasten ze nog achtergebleven Duitschers. Maar de meesten van 't verslagen leger, die het vernielingswerk verricht hadden, verzamelden op den straatweg van Westkapelle naar de grens en kwamen tegen den middag aan de versperring bij Sint-Annater-Muiden.

't Was hier altijd een strenge wachtpost geweest. In die vier jaar had men dikwijls het hek geopend voor den handel, waarvan dokter Dumon, uit Brugge, de ziel was. Dan kwam de tram uit Brugge de goederen halen.

De laatste Duitschers gingen in 't gras liggen... De zon blaakte op hun moede ledematen en deed hun deugd. De honger knaagde in hun ingewanden... Wat zouden ze doen? Ze waren nu hier met een honderdtal, afgesneden van hun leger, opgeofferd om den allerlaatsten aftocht te dekken, de zenuwachtig gegeven bevelen uit te voeren. Een stap,

en ze waren in Holland, maar daar stonden Nederlandsche militairen gereed, om hen te interneeren. Bij die soldaten vergaderden burgers, Hollanders en Belgen, vluchtelingen, zelfs velen van over de Schelde gekomen op het goede nieuws. En uit Vlaanderen kwamen ook lieden afgezakt, menschen van Knokke, Westkapelle, Oostkerke, van Brugge eveneens; sommigen moesten familie opzoeken, daar te Sluis, ouders kwamen om kinderen, die ze vier jaar in den vreemde hadden gezonden, en er waren er ook die al eens wilden loeren of ze geen handel konden drijven, want in België was nog gebrek aan allerlei artikelen. Gisteren nog mochten ze hier niet komen, nu lachten ze om die weerlooze Duitschers. Deze spraken onder elkaar. En plots namen ze een besluit, stonden op en trokken de grens over. Gewillig lieten zij zich interneeren en velen verkwanselden vlug hun stormhelm, een revolver, een dolk, een gasmasker aan liefhebbers van oorlogsgoed. In rijen stapten ze dan naar 't oud stedeke, waar hun aankomst veel ophef maakte.

Sluis beleefde weer droeve dagen. Het had er in die vier jaren veel gekend, te beginnen al dadelijk in Augustus 1914, met de aankomst der aan de kust verdreven Oostenrijksche en Deutsche burgers. Dan de groote vlucht bij Antwerpens val, en nog zoo veel meer.

Het stadje is zoo uiterst klein en het Westfront zoo onmetelijk groot en de oude, dommelende huisjes, het vriendelijk haventje, het kanaal en de strenge Gothische toren van 't stadhuis hadden nooit gedroomd dat zij nog eenmaal belangrijkheid zouden ontleenen aan een wereldworsteling die jaren zou duren en ten slotte de rustige atmosfeer van het stadje zou opschrikken door vreemde geluiden en het rumoer van veldslagen; aldus schreef Johan Luger, toen hij herwaarts gekomen was om van die worsteling bijzonderheden wereldkundig te maken.

'k Ben 't echter niet met hem eens...

Sluis is een grensstadje en daverde steeds mee in de grensgebeurtenissen, telkens weer, gelijk ook België opnieuw als in de geschiedenis Europa's slagveld werd. Sla de kronieken open en steeds keeren dezelfde namen terug, zoowel Arras als Duinkerke, Nieuwpoort als Ie-

peren, Verdun als Reims en ook Sluis! Steeds wentelen de legers zich naar dezelfde rivieren en vlakten, en 't plan van der onderwaterzetting van den IJzer is reeds eeuwen voor 1914 ten uitvoer gebracht om 't zelfde Duinkerke te dekken.

Ook in vroeger jaren zag Sluis als thans vreemdelinegn binnen zijn muren, die iets wilden aanschouwen van een botsing tusschen machten, en heel dikwijls speelde het in zoo'n roerigen tijd een voorname rol. Dat getuigen nog de wallen, vanwaar ge over 't kleine vestje een vruchtbaren polder ontwaart, in de oude bedding van 't Zwin, eens de groote inham der zee en de poort tot de wereldhaven van Brugge.

De « Korenbeurs » of « 't Hof van Brussel » bezorgt er u nu een goed maal en een zacht bed en men kan er u veel vertellen van alles, wat Sluis in den oorlogstijd meemaakte en veel ook over 't buurland, waar de Sluizenaren goed bekend zijn, daar Brugge voor hen de stad en de kustplaats en het uitspanningsoord waren en weer worden.

Ga dan eens dat sierlijk middel-euwsch raadhuis bekijken met zijn fiere zalen, smaakvol gerestaureerd en beklim den toren, nog een echt, zuiver Vlaamsch Belfort of stedelijken wachttore, waarin de burgers hun keuren bewaarden en hun groote klokke hingen. Die klokke is er nog en op haar lions is 't gegoten « Victor es minen name ». In een der galmgaten staat een noutenman, die met een hamer op een bel den voorslag van elk kwartier, half en heel uur geeft en zeer populair is onder den naam « Jantje van Sluis ».

't Oudheidsmuseum kan u ook een tijdje boeien door allerlei kaarten van 't vroegere gewest, van 't Zwin dus vooral, door munten, en wat men in zoo'n vertrek doorgaans vindt. Aan het kanaal van Brugge ligt een bezienswaardige ruïne van een waterpoort. In de straten treft u menig Brugsch trapgevel'tje, en waar eens de schoone Sint Janskerk stond, in 1804 afgebrand, natuurlijk door de schuld van een dier verwenschte loodgieters, welke den ondergang van menig gebouw op 't geweten hebben, ligt nu 't oude kerkhof met eenige fraaie zerken. Op de begraafplaats richten vrienden van Van Dale, den samensteller van het bekende woordenboek, des-

tijds hoofdonderwijzer en archivaris te Sluis — « mesieu » 1) Van Dale, een eenvoudig monument op. Even over 't kerkhof wijst een hoogte u de plaats, waar weleer 't kasteel van Sluis stond, een geducht bolwerk door Jan zonder Vrees gebouwd in den vorm der Bastille, en waarvoor zooveel bloed vergoten werd, want 't was de sleutel van 't Zwin.

Dat is 't merkwaardige van Sluis. Maar merkwaardiger vond ik 't steeds op die wallen te dwalen, telkens van 't wisselende panorama der oude stede te genieten en dan te lezen de geschiedenis van opkomst en verval, zoo verbonden aan 't Zwin. Waar nu tuintjes liggen en de hovenier nog dikwijls met zijn spa op puin stuit, stonden weleer ruime pakhuizen en kantoren, grootsche woningen, kloosters en kapellen, zooals ge op Van Dale en Noests kaart nog nagaan kunt, en voor die wallen kampten allerlei legers, om 't bezit der gewichtige veste. Maar 't is wel waar wat Lugger schrijft: « Het stadje, zooals 't er ligt, is niet veel meer dan een oud verhaal, overdag vroolijk en knus in 't zonnetje, genoeglijk spinnend als een heel oude, bezadigde poes en 's avonds een beetje heel erg melancholiek. Dan buigen de geveltjes naar elkander over, om nog maar een klein streepje lucht door te laten, en is er het geluid van een deur, die opengaat of van een hol-klinkenden voetstap op straat of van een hond die gesmoord jangt. De menschen, die er wonen, noemen elkaar bij den voor-naam, het bespreken van elkaars deugden en vooral gebreken behoort zooals in elk klein stadje, tot den omgangstoon. Boven dat alles staan de pastoor, de dominee en de notaris, en nog meer daarenboven staat, zooals gezegd, de hautaine toren van het verleden, de toren van het stadhuis, dat van zeer voornaam kom-af is, dat vorsten en veldoversten binnen zijn muren heeft gezien en beweging van in ijzer gekleede mannen op de lang vergane wallen.

De burgers van het heden verzamelen geld in hun koffers en dreven ongeoorloofden handel met de grijze mannen, die vreemdsoortige versperringen hadden opgericht, vlak langs de landgrenzen. Zoo smokkelde het stadje zich

(1) Hier bestaat de zonderlinge gewoonte den hoofdonderwijzer « messieur » en de onderwijzers « meester » te noemen.

rijk, maar die rijkdom weerspiegelde zich niet in de gevels, noch in de kunst-uitingen. Geld, in donkere nachten verdiend, langs geheime paadjes, en met onschoon levensgevaar, zet zich niet om in portretten galerijen of kunstige bouwwerken, maar blijft een donker bestaan voeren. Daarom vouwen de burgers van het oude stadje de handen op den buik en smoren rustig in hun vet gaar».

Neen, de oorlog heeft de grenspiaatsen geen goed gedaan... We hebben Sluis anders gekend, met een zekere deftigheid, zeer passend in zijn lijst, een «noblesse oblige», waarover de dorpen wel eens spottend glimlachten, maar die men toch wel gaarne zag bij 't komaf.

En de vreemdelingen bemerkten dat deftige en kwamen er gaarne heen en hadden gidsen over Sluis en de omgeving geschreven in 't Nederlandsch, 't Fransch, 't Engelsch en 't Duitsch.

De tram van de Belgische kust bracht de bezoekers met honderden aan en kleurige toiletten fleurden door de oude straten, en op de «kaai» was 't een lange rij van badgasten, die Hollandsche jenever of thee slurpten, Hollandsche taartjes aten en Sluis om zijn oudheid de eere gaven, die het toekwam. Schilders uit Vlaanderen, Duitschland, Frankrijk, Italië zelfs, betrokken maanden, of jaren ook wel, een der ouderwetse huizen en Sluis prijkte in de gale-rijen van den vreemde op veel doeken.

Maar ter eere van Sluis moeten we 't zeggen, dat het zich niet rijk heeft gesmokkeld, al woekerde hier ook die kwaal, doch ze heerschte veel geweldiger in Oostelijk Zeeuwsch-Vlaanderen. Een vreemde dagbladschrijver die hier aanlandt, overdrijft al licht...

Sluis heeft een zeer roerige geschiedenis, eerst als Vlaamsche, dan als Nederlandsche veste. In 1606 werd Sluis door Maurits, zoon van Willem den Zwijger, op de Spanjaarden veroverd. Dit feit viel samen met de vroeger beschreven belegering van Oostende.

Na de verovering van Sluis, zag men op Maurits' raad van Oostende af. De stad was thans de honderdduizenden guldens, die men maandelijks moest uitven, niet meer waard. Volgens den stadhouder lag het nu meer voor de hand het veroverde gedeelte van Vlaanderen met

Sluis als grensstad behoorlijk te versterken.

De bezetting van Oostende bedong en verkreeg vrijen uittocht en liet den overwinnaar een puinhoop over. De meeste inwoners trokken naar Sluis, dat aldus een belangrijke aanwinst van bevolking verkreeg wat er zeer goed van pas kwam.

Spinola, drie jaar lang voor Oostende bezig gehouden, had er zijne geldmiddelen uitgeput; bovendien kreeg hij tegenzin in den strijd en dit was van niet geringen invloed op 't sluiten van het bestand België kwam onder 't Spaansch en later onder 't Oostenrijksch bestuur.

Ook, Oostende ondervond toenmaals, dat zijn belangen ondergeschikt waren aan die der heerschers.

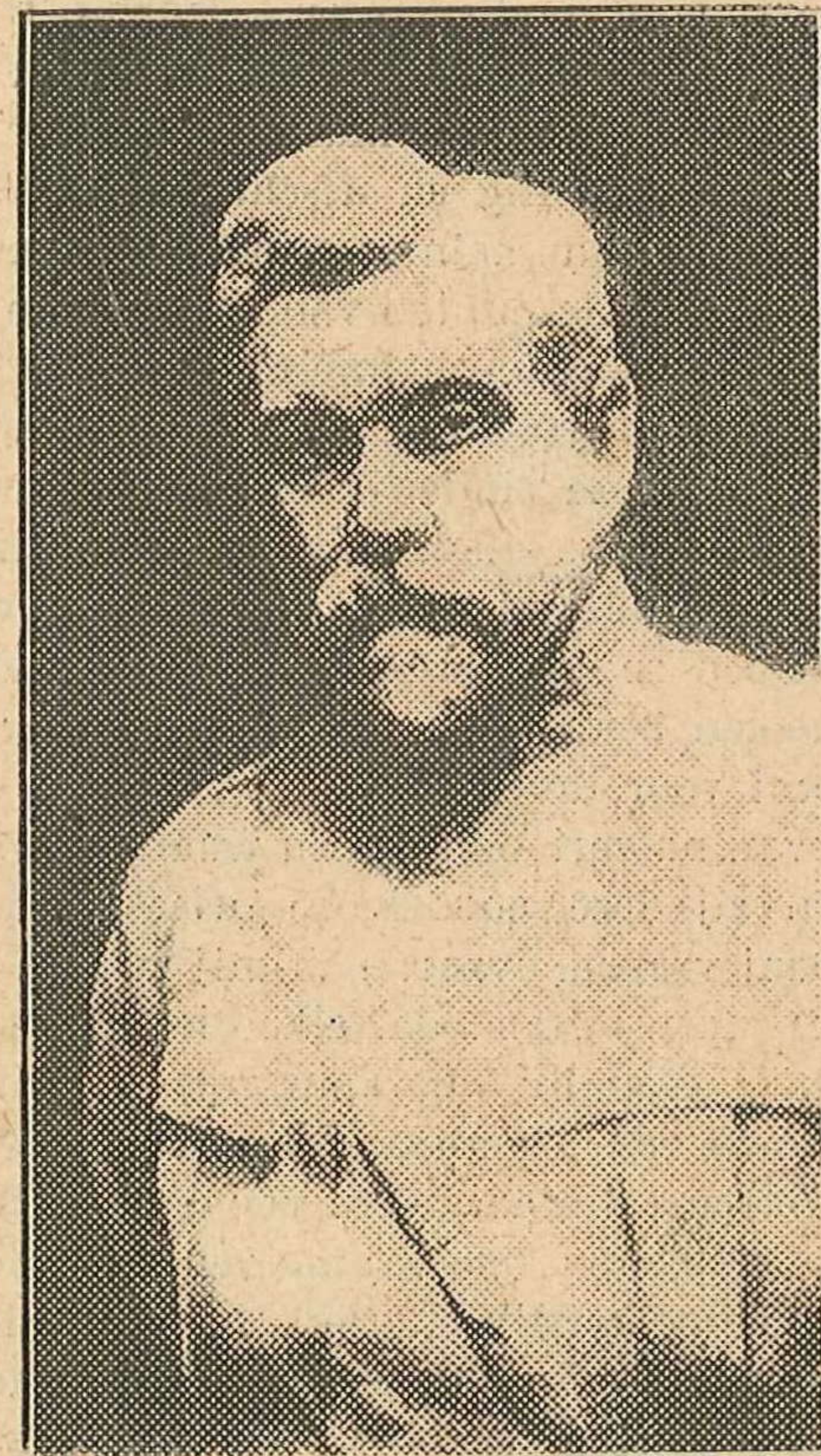
Karel VI van Oostenrijk wilde haar tot bloei brengen.

In 1722 verleende hij brieven tot instelling eener handels-kompagnie. Schepen met rijke ladingen landden weldra in de veilige haven en 't scheen waarlijk of een nieuwe tijd van voor- spoed aanbreken zou. Maar neen, Frankrijk en Holland waren afgunstig. De keizer had de vriendschap dezer naties noodig met het oog op zijn dochter Maria-Theresia, op de Pragmatieke Sanctie.

De kompagnie werd ontbonden en Oostende's haven bleef weder ledig. Eeuwen heeft de vernedering der Zuidelijke Nederlanden geduurd. Eigenaardig mag 't genoemd worden, dat in de bakermat der hervorming, 't protestantisme geen wortel schoot. Zoo toch mogen wij Vlaanderen noemen. Hier rezen de nieuwe gemeenten als paddestoelen uit den grond. De eerste hagepreek werd gehouden op Vlaamsch grondgebied. De beeldenstorm, hoe afschuwelijk ook, maar die toch de breuk tusschen den koning en onderdanen onherstelbaar maakte, begon in de omgeving van Ieperen. De eerste psalmberijming, ofschoon kreupelmaat van Dathenius, waarvan zoo dikwijls verzen weerklonken in sombere kelders, of te midden van rook en vlammen, zag 't onzent het licht.. De eerste Nederlandsche Bijbel werd te Antwerpen gedrukt. De eersten, die hun geloof met hun bloed bezegelden, waren Vlamingen. Hier verschenen predikers als Junius, die in een huis op de Vrijdagmarkt te Gent de schriftuur verklaarde

aan zijn volgelingen, terwijl de vlammen, die daar op het plein een broeder en geloofsgenoot verteerden, zijn gelaat beschenen.

Maar in België ook woedde de inquisitie het wreedst. Hier had Alva zijn residentie. Hier waren geen dijken om door te steken, geen rivieren om 't land te overstroomen en den vijand te verjagen. Hier drong Parma 't eerst binnen, toen deze ijzeren veldheer nog in volle glorie en kracht was. En daarbij

Dokter Depage, die het Oceaanhospitaal in De Panne inrichtte

vele Vlamingen waren te heftig. Mannen als Modet, Dathenius, Hembyze hebben aan 't Calvinisme meer schade toegebracht dan een leger ooit had kunnen doen, toen zij daar te Gent het volk opzweepten, toen door hun woorden, door hun voorbeeld dweepzuchtige ijveraars de stad doortrokken als priesters verkleed, de heiligste sakramenten der kerk bespottende, toen zij niet alleen in Gent, maar ook op 't platteland kloosters vernielden, geestelijken mishandelden en een nieuwen beeldenstorm pleegden. Toen heeft menig Roomsche, die het wel meende met de vrijheidszaak, zich afgewend en het oor geleend aan de voor-

spiegelingen en beloften van den slaven Parma. 't Zuiden keerde tot gehoorzaamheid jegens Spanje terug. Zij, die zich niet wilden onderwerpen, trokken naar 't Noorden, streden daar in de rangen der verdedigers en behoorden niet tot de flauwsten of vestigden zich er als nijvere handwerklieden en vaardige kunstenaars. Met die uitwijkelingen verdween uit ons land handel, nijverheid, welvaart. België had niets gewonnen, veel verloren en terwijl de jonge Nederlandsche Republiek een schitterend tijdperk tegemoet ging, sleepte 't Zuiden zijn treurig bestaan voort, immer van heerscher veranderend, immer een tooneel van krijg, waarvan het steeds 't wee, doch nimmer voordeel genoot.

Die vreemde overheersching was als een kanker voor ons land. Na 1914-18 kon men nagaan wat de zedelijke gevolgen zijn van een bezetting door vreemde troepen. Welnu, ons land was eeuwen lang het garnizoen voor huurlingen! Dat laat zijn sporen na — en we zien die niet het minst in onze achterlijkheid, als Vlamingen, in de jarenlange onverschilligheid, en in de vijandschap voor eigen taal te midden van ons eigen gewest. 't Franskiljonisme is ontstaan in vreemde overheersching en werd er door gevoed, en 't zit dat slach van volk in 't bloed altijd den blik naar een machtigeren vreemde te richten.

Al die eeuwen was Vlaanderen in alles een onderworpen gewest. Van ware vrijheid geen sprake meer; van onderwijs al evenmin, handel en nijverheid kwijnden.

Sluis bleef in 1604 Nederlandsch en niet tegen zijn wil, want 't had steeds de partij der vrijheid gekozen zooals trouwens ook Brugge, vanwaar het nu veel bannelingen ontving, en Gent, en andere steden. Het verbond tusschen de Noord-Nederlandsche en Vlaamsche gewesten was, na den afval der Walen, bovendien te Gent gesloten. (Pacificatie).

Zoo komt het dat Sluis al dadelijk zoo veel ingrijpende verschillen toont met plaatsen uit België, hoe nabij ook gelegen.

't Had zoo zijn eigen leven, al was het in de laatste jaren «verbelgisch». Wij herinneren ons nog menige deftige burgerfamilie, in levenswijze zoo geweldig

onderscheiden van onze gewoonten. We denken aan het groote huis in de Kapellestraat, waar de dames Janssens woonden, op en top Sluisenaars, en door en door Nederlandsch voelend! Hun vader dreef hier een bloeienden boekhandel, toen daar over onze grens, in onze steden geen enkel boek verkocht werd tenzij misschien «De verliefde briefschrijver» of «Jelle en Mieke», een «Gentsche vrijage».

We zien de vier dames, samen ongeveer 240 jaar, nog in de ruime, deftige binnenkamer, achter stapels geschriften, brochuren, en hier bezoek ontvangend van allerlei intellectueele personen uit Nederland. We denken aan den burgemeester en ingenieur Hennequin, gaan in gedachten hun leven en denkwijze na, en schaterlachen als ze dan in Brusselsche bladen de Zeeuwsch-Vlamingen «onze verdrukke broederen» noemen. En zoo zouden we andere namen kunnen aanhalen.

Maar kom, we mogen ons niet in dat verleden verliepen.

We schrijven nu de nieuwste geschiedenis...

Sluis zag dus in deze offensiefdagen geïnterneerde Duitschers binnen zijn grijze straten, de laatsten van de bezetting.

Over Sluis was ook een leger van dagbladschrijvers neergestreken en enkelen waagden zich vlug over de grens, om nieuws voor hun krant te halen. Sommigen werden opgepikt en eenige dagen vastgezet, en zoo ging het trouwens ook met Belgische burgers, die te veel rondliepen. 't Was oorlog nog... Een dier korrespondenten, de h. Jan Feith, werd ook aangehouden, maar vriendelijk behandeld en mocht naast den majoor van het IIIe bataljon, 2de jagers te voet meestappen, en treffend beschreef hij den intocht der soldaten in de dorpen. Hij voelde het mee, wat hier gebeurde, want in 't Noorden klopten veel harten mee in ons leed, en in ons lot, in onze bevrijding nu, wat zekere Brusselsche pers daarover ook uitgekraamd heeft.

En Jan Feith hoorde toen van een bataljonsdokter over het offensief spreken.

«Hij vertelt me van het taaie geduld van de Belgische soldaten aan den nooit murw gebeukten IJzer; hij haalt hun geduldigen tegenstand aan achter de ge-

inondeerde streken in het Zuidwestelijke hoekje van België; en dan praat... eensklaps geestdriftig over den dom overmoed, waarmee de Belgische soldaten, na vier lange jaren, eindelijk uit hun loopgraven te voorschijn springend, den aanval en den winnenden opmarsch door hun eigen land gingen inzetten.

«Ze waren door onze officieren niet meer te houden!... Ze schenen alle in die vier jaren ingeprente regels der oorlogsvoorzichtigheid vergeten te hebben!... Eindelijk konden ze vooruit om hun eigen land te bevrijden. Daarbij raakt wel een mensch zijn verstand en laatste wijsheid kwijt... U had ze moeten zien! 't Was prachtig en afschuwelijk! Hun beschermende helmen namen ze van het hoofd; op de punten van hun bajonetten droegen ze hun helmen voor zich uit, omhoog. Ze juichten, ze vloekten, ze brulden, toen ze eindelijk op hun vijanden werden losgelaten... Maar met duizenden en duizenden van hun jonge levens hebben ze dien onberedeneerden aanval moeten bekopen... Wie prijst hen achteraf voor dezen moed?... Wie zal ooit ervan na-vertellen?... En waarom brachten zij deze noodeloze offers?... allemaal vragen, waarop ik mij zelf slechts kan antwoorden, dat elke diepere vaderlandsliefde bij voorkeur met het bloed van de eigen landskinderen wil gekleurd worden!... Maar welk een gapingen in de gelederen onzer jongeren, welk een bovenmenselijke offers!... En hoe lang zal het duren, eer het jeugdige vaderland in staat zal zijn, het vernielde te herstellen?... »

Zoo spreekt de wat wijsgeerig aangelegde bataljons-arts. En terwijl zijn we aan de schoon opgeblazen brug over 't breede Leopoldskanaal gekomen, en moeten aan den oever wachten, tot de pontonniers de zwaar bepakte bataljonsfietsen, en ook de mijne, naar den anderen kant komen roeien; inmiddels scharrelden de eindeloze gelederen geelbruine soldaatjes langs de puinhoopen van de vernielde brug omlaag, en bereikten over een handig daar in het gapende bruggat geschoven aak den tegen-oever.

Wat is zoo'n triomfantelijke intocht in werkelijkheid geheel anders dan we ons dit thuis, met een romannetje in de hand, voorstellen!

Ik ga naast den bataljons-kommandant

en sla scherp acht, hoe dit sedert duldelooze jaren geknechte, en nu op het plotselingst bevrijde volk zich bij zulk geweldig zielkundig gebeuren gedraagt.

De vlaggen worden al haastig uitgestoken!

De kommandant en ik begripen maar niet, waar al die vlaggen zoo in-eens vandaan komen! Uit elk raam steekt een rood-geel-zwarte vlag; op elken dorpsstoren is een vaderlandsche vlag geplaatst; en elke hand klemt zich zenuwachtig om een vlaggestokje. Op de kleeren dragen ze allen strikken, breed en wijd-uitgespreid, van rood-geel-zwarte linten; de vrouwen dragen het op de borst en ze schijnen de lichamen vooruit te willen strekken, haar versierde rompen omhoog heffend, om het den soldaten te laten zien.

Ze lachen daarbij; maar ze lachen met sprakeloos vertrokken monden. Kinderen probeeren te juichen; maar hun ijle stemmen klinken vreemd bij het regelmatig zwijgende voortstappen der zware soldaten-voeten over de hobbelige keien van hun dorpsstraatjes.

Uit de kleine vensters der huisjes hangen de menschen. Sommigen wuiven met de hand; ze roepen onsamenhangende woorden. 't Is niet te verstaan wat ze van omhoog roepen; maar ze maken daarbij hoekige arm-gebaren, stuntelig en in dit oogenblik zelfs niet wetend, hoe ze hun bewegingen moeten sturen.

De meeste vrouwen staan afgewend te huilen; dit is wellicht haar natuurlijkste houding van den laatsten tijd. En stellig is er geen uiterlijk verschil waar te nemen tusschen haar schreien van het feestelijk vandaag en dat van gister nog, toen de weg-trekkende overheerschers de vaders en mannen en jongens mee-voerden; al het vee, koeien, varkens, schapen, pluimgedierte, alles onverbiddelijk slachtend, om het met karrevrachten mee te nemen; met ruwe hand het huisraad vermonzelend, waar bij meenden, dat het een of ander hun bij hun overhaasten terugtocht van nut kon zijn; en met helsche ontploffingen alle bruggen en kunstmatige verkeersmiddelen in de lucht blazend, zelfs bij hun vertrek overal de verraderlijke tijdbommen verscholen achterlatend, om toch maar zooveel mogelijk overlaster te berokkenen op de wegen, straks door de

achter hen oprukkende Belgische troepen betreden, en daarbij nergens ontziende, of ook eigendommen van de burgerbevolking verloren gaan.

Zóóvele tranen zijn in de laatste vier jaren reeds gescheid door het jammerlijke België. Het is als een gewoontegenaar geworden bij vrouwen en kinderen om den arm met het boezelaar omhoog te heffen naar de oogen en steeds weer het nieuwe verdriet weg te wischen.

Maar als er nu wordt geschreid, o! eindelijk! dan zijn het andere tranen. Toch, zonder wilde juichkreten, zonder dolzinnigen jubel, zonder toomloozen feestroes zoo staan daar de meeste vrouwen te schreien, het boezelaar weer tegen de oogen gedrukt. En zal het nu voor het laatst zijn?...

Zoo gaat het door Rampskapelle, Dudzele, Oostkerke, Damme, Moerkerke, Lapschure.

En de kommandant zegt telkens: «Continuez!» (Ga verder!).

Continuez! Maar de soldaten laten zich telkens, bij twee en drie tegelijk, uit het gelid wankelen; dan gespen ze, met een laatsten ruk, den ransel los, en laten het geweer naast zich glijden, en liggen zelf terneer, dwars over den weg, of schuin tegen den slootkant. Hun officieren slaan er nauwelijks acht op; hun soldaten zijn uitgeput, en het is tegen degenen, die met hun laatste krachten nog voort marcheeren, dat ze laten klinken hun opwekkend: «Continuez, mes amis!»

Continuez! Als bij de vernielde overwegen, bij de vermorzelde bruggen even een aarzeling door de voorsten vaart, omdat ze zich hebben te wagen over een smal loopbruggetje, dat als een vlot op het water rust, dan rijst dadelijk het wantrouwen. Schuilt hier weer een looze streek van den wijkenden vijand? Loeren er nieuwe ondermijningen, zooals overal langs den weg? Maar de kommandant is zelf al voorgedaan; van den overkant klinkt zijn fluitje, en hij wenkt met zijn zwiepend wandelstokje, — «continuez toujours!».

In enkele dorpen komt een beangste bevolking ons tegen. Buiten de laatste huizen is de groote weg ondermijnd! — beweren ze; men heeft de Dutsers bespied bij hun helschen arbeid, vanmor-

gen nog in de vroegte. Voorzichtig toch! past toch op! smeecken ze. Maar de voorste patrouilles dringen al voort, en de troep volgt — continuez!

Als achter in een kalen boomgaard, tusschen de groote vierkante beton-blokken van munitie-bergplaatsen, schijnbaar nog ongeschonden door de Duitschers achtergelaten, een knetterende slag op-beukt, zoodat alles trilt en heeft in het rond, en het overal om ons heen eensklaps vreemd begint te ritselen van een neervallenden gruis-regen, dan wijst de majoor rustig met zijn stokje vooruit; ginds is de richting, en wie let er op hetgeen rechts en links om hen heen gebeurt, — c'est la guerre, et continuez!» Ja, zoo ging het.

En nu weer een persoonlijke herinnering van dien 19en Oktober.

De mooie herfstdag ging over in een regenavond. 'k Stapte den straatweg naar Westkapelle op.

De wind ruischte in de hooge, slanke boomen en wolken schoven voor de maan. Daar blonk een vriendelijk lichtje door een raam. Er waren dus nog menschen op, en waarom zou ik ze niet eens begroeten? Ik deed de deur open en zag een groepje om een Belgisch soldaat. De lui keken even vreemd op, maar toen ik in 't Vlaamsch vroeg, of ik den teruggekeerde eens «goën avond» zeggen mocht, knikten ze allen lachend en stak de man in khaki mij de hand toe.

Als bevrijder van zijn gemarteld landeke was deze soldaat recht in zijn eigen huis gekomen, bij vader, moeder en zuster, en zoowaar daar zat ook met stralend gelaat, de negentig-jarige grootvader.

— Peetje, vroegen we, dat hadt ge zeker wel niet gepeinsd, hem weere te zien?

— Neen, meneere, 'k en had het niet gepeinsd, en zijn grijs hoofd knikkebolde van ontroering. Maar, meneere, daar staat ie toch, en de Duitschers zijn weg.

Welk een dag van emotie's! Vier jaren onder den druk van den vijand, hedenmorgen de laatste Duitscher heen, de weg vrij. Ontmoetingen met kennissen, die men in lange maanden niet had gezien en stond plotseling de zoon van den IJzer in de kamer.

Wat een prachtig beeld die groep, in de lijst van 't Vlaamsch kamerke, met

het zand in krullekens op den rood tiche-len vloer, met de oude meubels zindelijk gewreven en opgeschikt, met aan den wand de kaderkes «God ziet mij hier vloekt men niet», en daarnaast de portretten der familie, vooral 't portret van den soldaat op de eereplaats.

Lang wilden we 't groepje niet storen, want ze hadden elkaar zooveel te vragen en te vertellen en we gingen voort langs den slijkerigen weg, maar met een juich-toon in 't harte.

Hoe velen hadden zoo vandaag hun geliefden teruggezien... De meesten mochten wel niet naar huis, maar ze waren niet te weerhouden, het harte dreef hen voort. Vier jaar afscheid ook!

Het wederzien was niet overal verheugend: hier hadden de Duitschers een vader, daar een, twee, drie broeders weggevoerd.

«Mijn vader is vier maanden geleden gestorven» vertelde me een soldaat. «'k Wist er niets van. 'k Kwam thuis... moeder weende en 'k zag, dat het niet alleen van ontroering was door mij te zien. «En vader» vroeg ik met fellen harteklop. Moeder vertelde me schree-mend het nieuws. 't Was van verlangen en verdriet geweest om mij. Als tegen den avond het kanon begon te bulderen, ging vader naar buiten, en dan stond hij een uur en langer 't Westen in te starren... en hij peinsde aan mij en verlangde naar mij en de scheiding duurde te lange. Hij is weggeteerd van verdriet.

Tragisch ook was de dood van een strijder bij Brugge... Hij lag met zijn makkers in een gracht; aan den overkant van den weg zag hij zijn huizeke. Daar moest zijn vrouw met de kinderen in den kelder zitten. Maar hij mocht er niet heen. De kogels vlogen over den weg. Doch hij kon niet wachten: 't was maar een goede sprong en hij zou dien wagen. Hij snelde heen... een kreet dan, en dood viel hij op den drempel van zijn woning.. Moeder en kinderen stormden naar de deur. Eindelijk, eindelijk was vader, na vier jaar, teruggekeerd om te sneuvelen onder hun oogen.

't Edele wisselde met het onedele af. Daar kwamen mannen thuis, dien Zaterdag of de volgende dagen en bij hun kinderen vonden ze een bastaard... Anderen zagen een geschandvlekte vrouw, met afgesneden haren...

* * *

De strijd woedde rond Brugge voort. Men streed om Oostkamp. Weldra snelden de Belgen binnen. Een moeder slag onder de eerste soldaten haar drie zonen.

Patroeljes rukten Noord-waarts, bereikten Middelburg, Donk, Kleit, Maldegem, maar daar werd de tegenstand heviger, want de achterhoede der Duitschers had zich achter de Leopolds- en Schipdonkvaarten verschanst en veertien dagen zouden ze er zich handhaven.

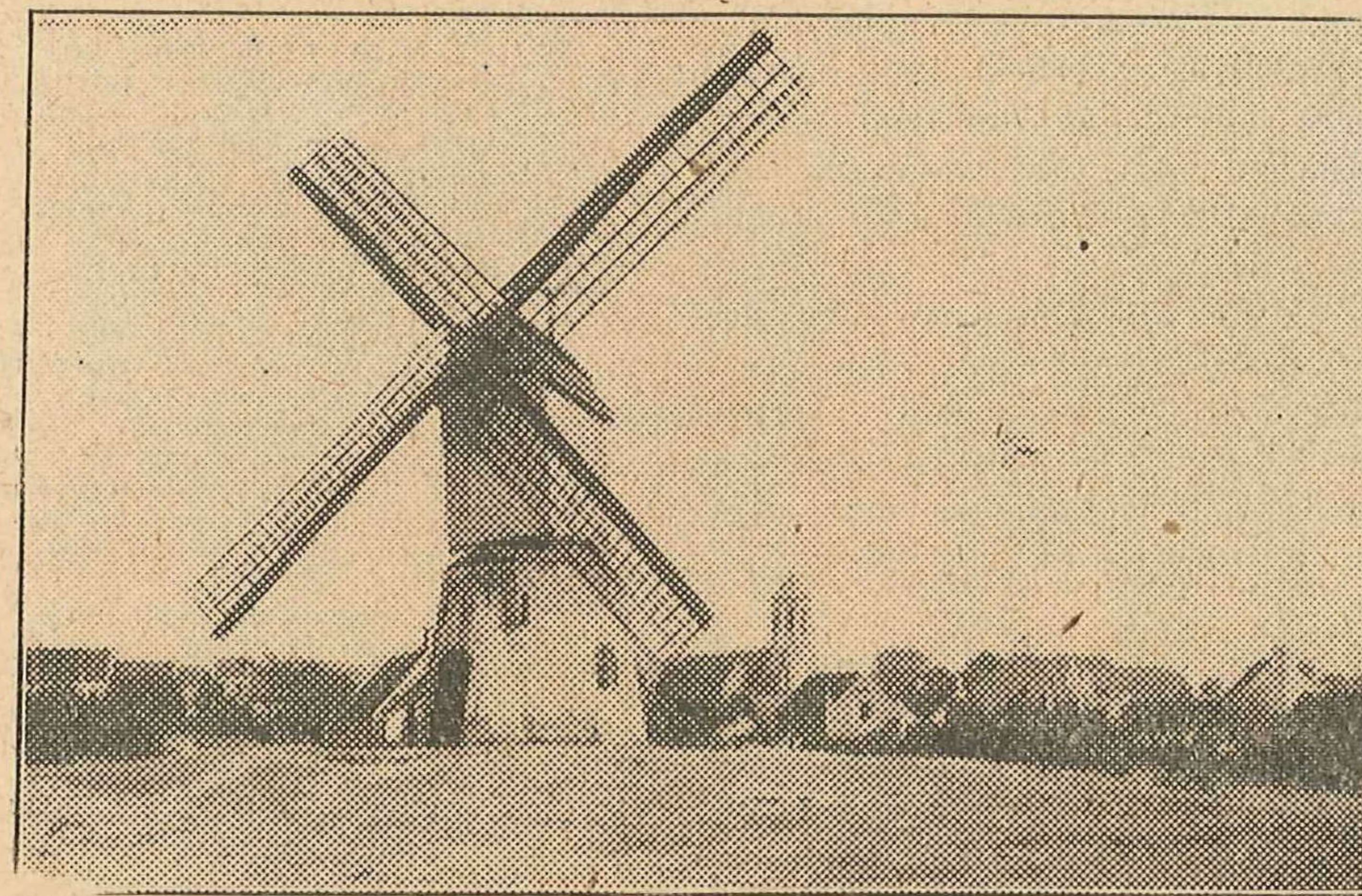
* * *

De kust en Brugge waren dus bevrijd. De regeering vestigde zich hier. De koning, koningin met prins Leopold hiel-

vereerders opgericht dekt het. Guido Gezelle was een Bruggeling. Hij werd geboren in een huizeke op den Rolleweg tegen de vesten, onder de hooge windmolens.

«'s Noens om 11 1/2 uur stak Guido zijn hoofd op de wereld» vertelt Cesar Gezelle. «Hij kwam juist op tijd om te eten», zei zijn vader later van hem. Dat hoofd was buitengewoon groot en drie-hoekte, zoodat er geen muts groot genoeg was om ze er op te krijgen. De vroedvrouw wilde daaraan gaan duwen, doch de geneesheer liet haar niet begaan.

«Hij die dit hoofd scheef gemaakt heeft, zal 't wel, als 't moet weer recht-

Knokke-aan-Zee

den hun blijde intrede, onder luid gejubel van het volk.

De Vorst verbleef op een kasteel te Loppem.

* * *

O, dat wederzien van Brugge, ons aller Vlamingen stede immers! Hoe ontroerde Brugge ons.

Een onzer eerste tochten was naar het kerkhof buiten de Kathelijne Poort. 't Regende. Over de Steenbrugsche Wandeling, zooals de straatweg heet, stormden de legerauto's, opspattend vettig slijk en stralen water.

Van den straatweg leidt links een dreef naar een wit gebouw, met een wijde overwelfde poort. Daarachter rusten de dooden. 'k Ga er heen en zie Gezelle's graf. Een monument, door zijn

krijgen», sprak hij heel verstandig.

Guido leed als kind voortdurend aan hoofdpijn. Een dokter zei tot zijn vader: «Bah, dien jongen en scheelt er niet met al; alleen zijn kop is te dikke, maar dat zal beteren.» En 't beterde. In 1830 was Gezelle geboren. In 1843 ging hij naar Roeselare op 't klein seminarie studeeren en om de onkosten te verminderen was hij 'er tevens «portierke». In 1850 zette hij zijn studie op 't groot seminarie te Brugge voort. In 1854 stelde de bisschop hem als leeraar in 's seminarie te Roeselare aan... in scheikunde, boekhouden en handelswetenschap «al kon hij geen tien centen tellen, zonder er onderwege vijf te verliezen», schertst zijn begaafde leerling en vereerder Hugo Verriest guldig. Gezelle paste niet in de

lijst van 't gesticht, met zijn kleingeestige opvattingen en verfranscht onderwijs, al verafgoodden de leerlingen hem. Gezelle werd buitengezet en moest zich in 1859 weer te Brugge vestigen.

Als « onderpastor » was hij hier de vriend der armen, en toen de cholera door de armoedige achterwijken waarde en de gezonden de zieken ontvluchtten, stond hij in de pestwalmen aan de sponde der stervenden.

In 1872 stuurde de bisschop hem naar Kortrijk. Gezelle was hier onderpastor der Onze Lieve Vrouwe kerk. Het kleine volk vereerde hem diep en onder de intellektueelen had de dichter, die echter lang zweeg, omdat « 't zijn hart niet wel en ging, » eveneens vele vrienden.

De geestelijke overheid heeft echter met hem geleurd, hem miskend, gebroken, gewond... en, toen Guido in 1890 weer naar Brugge terugkeerde, kwam hij er sterven.

Pijnlijk was zijn sterven, voor wie den dichter waardeerden, want, « zijn geest was weg; zijn schoone geest », vertelt zijn neef Cesar. « De zieke lag met een gebedenboek in de handen, maar zijn lippen daverden als had hij neerstig gebeden.

« Nu en dan, voor eenige oogenblikken kwam zijn verstand in het kranke lijf terug en dan verzocht hij, dat men hem alleen zou laten. « Ik heb nog zoo vele te peinzen » zuchtte hij.

« Toen we getweeen alleen waren, zong het zijverklokje van het klooster door de zonnige stilte van den Zondagmorgen, en op den gevelpunt vóór zijn venster, zat een kwiksteert en lispelde zijn liedjes af ».

« Ach », zuchtte de zieke en lichtte zijn oogen op « wat hoorde ik toch geerne de vogelkes schuiflen ».

's Zondags namiddag 27 November om één uur stierf hij arm en verlaten en zette met een eenzamen dood de kroon op zijn eenzaam leven.

« Zijn afsterven bracht als bij tooverslag geheel Brugge in opschudding, heel Vlaanderen in ontroering ».

Men bracht den doode een eere en hulde grooter dan aan een vorst. »

Och ja, in Vlaanderen kent men een kunstenaar vooral als hij sterft.

Ik dacht nu aan Gezelle... Ik had in

de oorlogsdagen zoo dikwijls zijn gedichten gelezen en ook voorgelezen op volksvergaderingen, want, al heeft Guido dezen ontzettenden tijd niet moeten beleven, zoo menig vers was toch toepasselijk geweest op dezen tijd...

Als ik aan den grensdraad, daar in Vlaanderen de wieden zag, dan kwamen steeds zijn aan hen gewijde regelen me voor den geest, zij het dan ook met eenige wijziging.

« Ze lagen op het stik,
en wachtten naar de klanken
der klokke. 't Was gezeid,
het ging triomphe slaan;
ze zagen al vergeefs,
den langen kru'dag kraken,
en immer sprakeloos
den ouden torre staan ».

« 't Is nu ». De vesperklok
gewend aan heure stonden,
gaat op: « 't Is nu, 't is nu,
vivat, zoo roepen ze. Ei,
de vesperklokke zwijgt;
en twintig wiedenmonden
verkroppen hun geluk
en hun triomphgeschrei ».

Geen diepgetoonde klok,
geen klokke-omhoogschijveren,
geen roepen hier en daar,
van boden welgemoed:
« Vivat, de dag is ons! »
Geen loopen, geen wedijveren
van elk, die 't eerste nieuws,
't zij, wien ook, weten doet.

Geen teekens, en toch hoop,
nog hope en altijd hopen!
Eilaas vergeefs vandage,
o wieden van 't stik;
vandage en is het niet,
dat, mat en moe gekropen,
gij nessen zult aan 't nieuws,
uw blijden oogenblik.

Dan wieden's op het stik
vertroost u en blijft hopen,
betrouwt, het kwade kruid
aan 't weren: toch wel eens
komt zegen uit Gods hand
en u in 't hert gedropen,
en wisselt in triomf
de droefheid uws geweens.

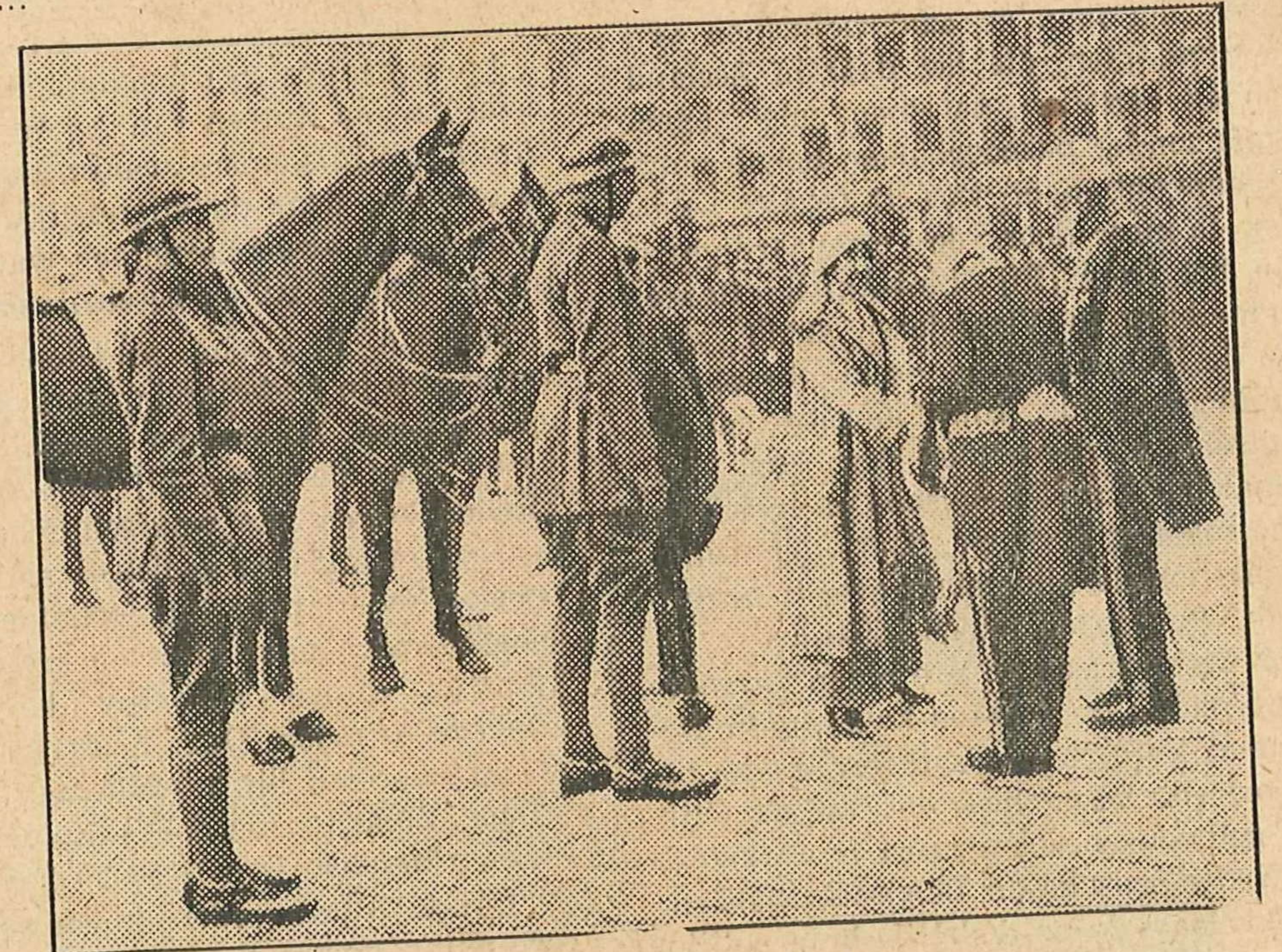
Och ja, zoo was 't ook nu gegaan, die jaren lang. Blijde geruchten, dat het zegen zou zijn, en vrijheid en vrede, en dan weer teleurstelling maar hopen toch en nog hopen en altijd hopen! En eindelijk waren de klokken aan 't jubelen gegaan.

« En gij die recht noch eere kent
Ruim bane,
Eer op uw veege schansen
De Leeuwen dansen ».

Ook dat lied van Gezelle had zijn volle beteekenis gekregen en nog menig ander.

Meermalen waren we op dat kerkhof geweest om Gezelle's graf.

Nu richtten we ons naar een ander deel der begraafplaats... Daar lag een rij van twaalf graven; er rezen twaalf nederige kruisjes. We stonden er bij de rustplaats van kapitein Fryatt der Brussels en van elf Belgische, neergeschoten burgers. Afzonderlijk wat verder lag een ander slachtoffer der Duitsche terreur, een Franschman. Allen waren gefusilleerd in den hof der Aurore, sommigen, terwijl ze even voor het blinddoeken den wagen met hun doodkist reeds konden zien. Niets werd hun bespaard...

In 't Bevrijde Brugge.
Ons vorstenpaar door den gouverneur en den burgemeester begroet

Nu had men bloemen op de graven gelegd...1)

Maar men maakte thans nieuwe graven. Nog altijd maaide de dood. In de hospitalen, te Brugge stierven veel onzer soldaten, niet alleen door wonden, maar ook door de gruwelijke griep en evenals van den armen vader, wiens sneuvelen aan de deur zijner woning we beschreven, mogen we van hen allen zeggen, dat ze 't leven lieten als op den drempel van het bevrijde of op zijn bevrijding wachtend land, op den drempel van een huis, en wie voelde daarvan het tragische niet! Duitschland vroeg reeds een wapenstilstand, het wilde vrede, en deze naderde, maar toch werden de laatste stormen, die zooveel bloed eischten, nog ontketend.

Op Brugge's kerkhof zagen we ook de graven van vele Duitschers, in de lazaretten van Brugge bezweken.

't Was nog oorlog dus en dadelijk werd het verkeer aan de grens belemmerd. Menigeen, die den eersten of tweeden dag bij Hoeke, of Sint Anna ter Muiden, naar Holland was gegaan, om een familielid of een kennis te bezoeken, zag op den morgen van 22 October den terugweg door schildwachten en agenten van den veiligheidsdienst versperd. Er waren vaders en moeders, die smeekten

1) Dadelijk werd de wensch gewit den muur, der Aurore, waarop men nog de sporen der kogels zag te behouden en af te zonderen.

noot in 't donker over de nu weerloos geworden versperring hielp.

Aldus waren er ook Belgen uit Nederland en Hollanders over de grens gelopen, maar velen werden opgepakt en in de gendarmerie te Westkapelle achter slot en grendel gezet. Zoo zagen we daar een Zeeuwschen wijnhandelaar; die was den eersten dag naar Vlaanderen geslopen en in de overtuiging, dat er nu met de bevrijding voor hem wel goede zaken zouden te doen zijn. Maar jawel, de man verloor al zijn tijd op een bovenkamer van de gendarmerie. Na eenige dagen liet men de aangehouden en vrij als afgezanten, die het daar in Zeeland konden vertellen, dat men niet ongestraft zonder paspoort naar België ging.

Voorzichtigheid was trouwens geboden, te meer door de eigenaardigheid van het front. Bij Sint-Anna, Hoeke, Middelburg in Vlaanderen stond men aan de Belgische zone, en bij Stroobrugge, Moershoofde, Sint-Laureins aan de Duitse, en denzelfden dag kon men gemakkelijk met Belgische en met Duitse soldaten spreken; daartoe had men slechts enkele kilometers over 't uitsluitend Nederlansch gebied te rijden.

Er was nog een andere reden tot voorzichtigheid: de marken-kwestie. In Nederland kocht men goedkoop een mark, die over de Belgische grens dan dadelijk den gedwongen koers van 1 fr. 25 kreeg. En Nederlandsche en Belgische marksmokkelaars zagen dadelijk de mogelijkheid van gouden zaakjes. Onze tolbeamten deden onmiddellijk dienst; de ontvanger van Hoeke haalde eerst zijn te Sluis

verborgen dienstklak. Maar in de marken is een vreeselijke zwendelhandel gevoerd, niet alleen van uit Zeeuwsch-Vlaanderen, maar meer nog van de Kempische grenzen. Te Bergen-op-Zoom, Rozendaal, Breda en elders, ontstonden echte beurzen van allerlei sjacheraars. 1)

De Nederlandsche militaire overheid werkte met de onze samen om het grensverkeer te regelen. Niet alleen was het door de Belgische overheid verboden ons land te betreden, doch de Nederlandsche verbood eveneens Nederland te verlaten zonder verlof.

Trouwens was het noodig op een zeker gedeelte, ten Zuiden van Aardenburg en Sint-Kruis, bijzondere waakzaamheid uit te oefenen, daar de vijandelikheden er dicht bij de grens hernomen waren, zooals we weldra zullen beschrijven.

Tal van Belgische soldaten hadden verwanten in Nederland, ouders of vrouwen en kinderen. Sommigen mochten met verlof naar de grens bij Sint-Anna-ter-Muiden komen. Ze waarschuwden door den een of anderen gediensligen landgenoot of Nederlander hun geliefden. Deze spoedden zich naar Sluis en kregen dan toelating eenige schreden den eigen grond te betreden. Daar hadden aangrijpende tooneelen bij 't wederzien plaats.

Over Sluis ging nu ook 't diplomatisch verkeer tusschen Den Haag en Frankrijk en Havre. Auto's reden op en aan. De verbinding dwars door België was hersteld.

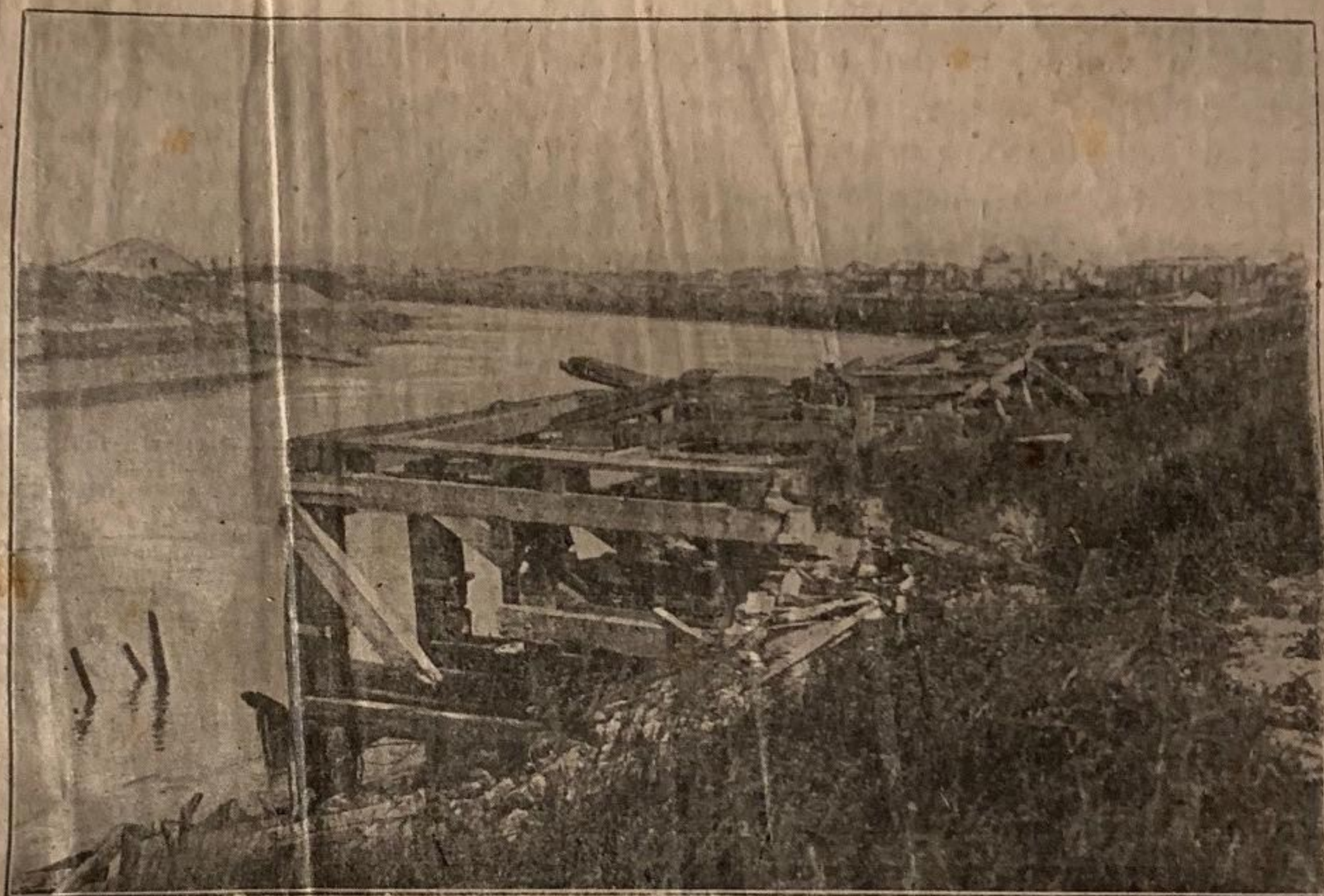
1) Men hield onder meer smokkelaars aan met meer dan één miljoen marken op zak.

Prijs: 30 centiem en per aflevering

HET BLOEDIG IJZERLAND

DOOR

A. HANS

EEN GEZICHT OP DE VOORMALIGE KADEN TE NIEUWPOORT

HET DOORKNIJPEN VAN PRIKKELDRAAD IN HET « NIEMANDSLAND »

Uitgever J. HOSTE, 30, St-Pieterstraat, Brussel